

SHAXS KAMOLOTINI BELGILOVCHI ASOSIY MEZONLAR

Avlaev Orif Umirovich

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti, psixologiya kafedrası dotsenti,
psixologiya fanlari nomzodi.*

Shaxs kamoloti murakkab tushuncha bo'lib, u o'z-o'zini chuqur anglash, hissiy barqarorlik, moslashuvchanlik, muammolarni samarali hal qilish va shaxslararo munosabatlarni aks ettiradi. Shaxsning sotsial intellekti uning boshqalar bilan samarali munosabatda bo'lish, o'zining va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va boshqarish, turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatini ko'rsatadigan bir qancha mezonlar orqali namoyon bo'ladi. Ilmiy tadqiqotlarimiz natijasiga asoslanib shaxs kamolotini ta'minlovchi sotsial intellekt mezonlarini ishlab chiqdik. Quyida ushbu har bir mezonlarning psixologik tahlilini keltirib o'tamiz:

1.O'z-o'zini anglash: shaxs o'z qadriyatlari, e'tiqodlari, kuchli va zaif tomonlarini chuqur tushunadi. U o'zining motivatsiyasi, intilishlari va ehtiyojlarini biladi. Refleksiya rivojlangan. Bu insonning o'z fikrlari, his-tuyg'ulari, xarakteri, qadriyatlari, motivlari va harakatlarini anglashini bildiradi. Bu insonning ichki jarayonlarini ham fiziologik, ham psixologik tushunish qobiliyatidir. O'z-o'zini anglashni rivojlantirgan odam o'z harakatlarini tahlil qila oladi, ularni hisobga oladi va uning hayotiga va boshqalar bilan munosabatlariga qanday ta'sir ko'rsatishini biladi. O'z-o'zini chuqur anglash insonga o'zini, uning ehtiyojlari va maqsadlarini yaxshiroq tushunishga, shuningdek, turli xil hayotiy vaziyatlarni samaraliroq yengishga yordam beradi.

Yetuk inson o'z hayotiy maqsadlari va e'tiqodlari haqida aniq tasavvurga ega. Uning hayotiy qarorlari va harakatlari ana shu maqsadlar bilan bog'liq.

O'z-o'zini anglash va ijtimoiy intellekt shaxsning psixologik rivojlanishining ikkita muhim jihati bo'lib, ular bir-biri bilan chuqur bog'liqdir. O'z-o'zini anglash va ijtimoiy intellektning rivojlanishi o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiradi. O'z-o'zini anglashi juda yaxshi, ammo ijtimoiy qobiliyatlari past bo'lgan odam boshqalar bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Ijtimoiy intellektning yuqori darajasi va o'zini-o'zi anglashi yetarli bo'lmagan odam o'z motivlari va his-tuyg'ularini tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

2. Empatik tushunish: Yuqori ijtimoiy intellektga ega bo'lgan yetuk shaxs boshqalarning his-tuyg'ulari va his-tuyg'ularini chuqur tushunishni namoyish etadi. U ularning holatiga ko'nikib, ularga hamdardlik his qila oladi. Ijtimoiy ma'lumotga ega bo'lgan kattalar boshqalarning his-tuyg'ularini chuqur anglashni namoyish etadi. Ular hamdard bo'lishlari va o'zlarini boshqalarning o'rniga qo'yishlari mumkin, bu ularning odamlar bilan muloqot qilish va aloqa qilish qobiliyatini oshiradi.

3. Ijtimoiy vaziyatlarga moslashuvchanlik: Ijtimoiy aqlli kattalar turli ijtimoiy kontekst va vaziyatlarga samarali moslasha oladi. U muayyan vaziyatga qanday xatti-harakatlar mos kelishini tushunadi. Shaxs kamolotida sotsial intellekt turli ijtimoiy kontekst va vaziyatlarga moslashish qobiliyatini nazarda tutadi. Ijtimoiy intellekt darajasi yuqori bo'lgan shaxslar turli sharoitlarda o'zini to'g'ri tutishni biladilar, o'z xatti-harakatlarini vaziyatga moslashtira oladilar. Yetuk shaxs o'zgarishlarga va yangi sharoitlarga samarali tarzda moslashadi. U o'zgarishdan qo'rqmaydi va hatto oldindan aytib bo'lmaydigan vaziyatlarda ham samarali ishlay oladi.

4. Hissiyotini boshqara olishi: Yaxshi ijtimoiy intellektga ega bo'lgan odam ijtimoiy vaziyatlarda o'z his-tuyg'ularini tan oladi va boshqara oladi. U salbiy his-tuyg'ularni bostirishi va ularni kerakli vaqtda va o'lchov bilan ifodalashi mumkin. Yetuk odam o'z his-tuyg'ularini boshqarishga va hodisalarga haddan tashqari hissiy tebranishlarsiz javob berishga qodir. U his-tuyg'ulari o'zining harakatlarini boshqarishga yo'l qo'ymaydi. Shaxsliligi yetuk odam o'z his-tuyg'ularini tushunadi va boshqaradi, shuningdek, boshqa odamlarning his-tuyg'ularini ham adekvat idrok eta oladi. Shuningdek, boshqalarning ham his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyatiga ega.

Hissiy tartibga solish: Ijtimoiy ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar o'zlarining his-tuyg'ularini va boshqalarning his-tuyg'ularini tan olishlari va boshqarishlari mumkin. Ular ijtimoiy munosabatlardagi hissiy reaksiyalarini nazorat qila oladilar, ularning his-tuyg'ulari vaziyatga salbiy ta'sir ko'rsatmasligiga ishonch hosil qiladi.

Hissiy ta'sir: Rivojlangan ijtimoiy intellekt, shuningdek, boshqalarning his-tuyg'ulariga ijobiy ta'sir ko'rsatish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Ijtimoiy intellekt darajasi yuqori bo'lgan shaxslar guruhning kayfiyatini ko'tarishi, boshqalarni ishontirishi va ijobiy o'zgarishlarni ilhomlantirishi mumkin.

5. Faol tinglash: shaxslilik kamolotiga erishgan odam boshqalarni tinglashni va ularning fikriga qiziqish bildirishni biladi. U savollar beradi, suhbatni davom ettiradi va boshqa odamning nuqtai nazariga hurmat ko'rsatadi. Ijtimoiy intellekti rivojlangan odam boshqalarni faol va diqqat bilan tinglaydi. Ular boshqalarning nima deyishiga chin dildan qiziqish bildiradilar, savollar beradilar va samarali muloqotni osonlashtirish uchun fikr-mulohazalarini bildiradilar.

6. Samarali muloqot: U o'z fikrlari va his-tuyg'ularini aniq va yetarli darajada ifoda eta oladi, tushunmovchilik va nizolardan qochadi. Shuningdek, u og'zaki bo'lmagan belgilar va tana tilini hisobga oladi. Yetuk sotsial intellekt aniq va samarali muloqot qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ijtimoiy aqlli kattalar o'z fikrlari va his-tuyg'ularini boshqalar tomonidan oson tushuniladigan tarzda ifoda etishlari, tushunmovchiliklarni kamaytirishlari mumkin.

7. Mojarolarni samarali hal qilish qobiliyati: Yetuk shaxs muloqot, murosa va hamkorlik ko'nikmalaridan foydalangan holda nizolarni samarali hal qila oladi. Yetuk shaxs murakkab vaziyatlarni tahlil qila oladi, muhim tomonlarini aniqlaydi va muammolarni hal qilishning konstruktiv usullarini topadi. Ular kelishmovchiliklar va nizolarni konstruktiv tarzda hal qila oladilar, o'zaro manfaatli va hurmatli yechimlarni topadilar.

8. Guruhlarni boshqara olish qobiliyati: Ijtimoiy intellektga ega bo'lish shaxsga guruhni muvaffaqiyatli boshqarish, uning a'zolarini ilhomlantirish va rag'batlantirish, ijobiy muhit yaratish imkonini beradi. Shaxsliligi yetuk shaxs guruhlarni boshqara oladi va ilhomlantiradi, ijobiy muhit yaratadi va guruhlarda nizolarni hal qiladi.

Guruh dinamikasi: Yuqori ijtimoiy intellektga ega bo'lgan shaxslar guruh dinamikasini samarali boshqarishi mumkin. Ular o'zaro munosabatlarni o'rnatishga, jamoa a'zolarini rag'batlantirishga va guruhda ijobiy muhit yaratishga qodir.

Guruh kutishlariga moslashish: Yuqori ijtimoiy intellektga ega bo'lgan odamlar, odatda, guruh kutishlari va ijtimoiy me'yorlarga nisbatan sezgir bo'lishadi. Ular o'zlarining xatti-harakatlari guruh dinamikasiga qanday ta'sir qilishini tushunadilar va shuning uchun ijobiy muloqotni saqlab qolish uchun o'z harakatlarini moslashtira oladilar.

Jamoaviy ish: Yaxshi ijtimoiy intellektga ega jamoa a'zosi boshqalar bilan samarali hamkorlik qila oladi, hamkasblarining fikr va g'oyalarini inobatga oladi, murosaga keladi va muammolarni konstruktiv hal qiladi.

9. Mas'uliyatni qabul qilish: shaxsliligi yetuk inson o'z qarorlari, harakatlari va oqibatlari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladi. U o'z muvaffaqiyatsizliklarida boshqalarni ayblamaydi.

Insonning mas'uliyati bilan uning ijtimoiy intellekti chambarchas bog'liqdir. Ushbu kontekstda javobgarlik quyidagi jihatlarda namoyon bo'lishi mumkin: Rivojlangan ijtimoiy intellektga ega odam boshqalar oldidagi majburiyatlarini bajarish muhimligini tushunadi. U o'z harakatlari va va'dalari boshqalarga ta'sir qilishi mumkinligini biladi va shuning uchun u o'z vazifalarini to'g'ri bajarishga harakat qiladi.

Yuqori ijtimoiy intellektga ega bo'lgan odam boshqalar ishonchini qadrlaydi. U o'z harakatlarida va muloqotlarida halol va shaffof bo'lishga intiladi, bu munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, o'z vazifalari va va'dalarini bajarish uchun muhim bo'lgan o'z faoliyatini rejalashtirish va tashkil etish qobiliyatiga ega.

Yetuk shaxs qaror qabul qilishda axloqiy me'yorlar va tamoyillarga amal qiladi. U axloqiy jihatdan to'g'ri tanlov qilishga intiladi va mas'uliyatlidir.

Shunday qilib, rivojlangan ijtimoiy intellekt mas'uliyatli xulq-atvorni rivojlantiradi, chunki u o'z harakatlarining boshqalar bilan munosabatlariga oqibatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi, shuningdek, odamni boshqalarning ehtiyojlari va umidlariga ko'proq e'tiborli qiladi.

10. Madaniy xilma-xillikni tushunish va hurmat qilish: Shaxsiy yetuk shaxs fikrlar xilma-xilligini, madaniy me'yorlar va qadriyatlarni hurmat qila oladi, shuningdek, boshqalardan o'rganishga ochiqdir. Ijtimoiy aqlga ega bo'lgan kattalar madaniy farqlarga sezgir va turli nuqtai nazarlarni hurmat qiladilar. Ular hayotning turli qatlamlaridagi odamlar bilan hurmat bilan muloqot qilishlari va ijtimoiy o'zaro munosabatlarni shakllantiradigan madaniy nuans (nozik farq)larni tushunishlari mumkin.

11. Ijtimoiy kompetensiya. Ijtimoiy ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar yuqori darajadagi ijtimoiy kompetensiyaga ega bo'lib, ular ijtimoiy vaziyatlar va munosabatlarni samarali boshqarish uchun sotsial intellektning hissiy, kognitiv va xulq-atvor komponentlari integratsiyalashuviga olib keladi. Integratsiya jarayonida shu uchta komponentlarning butunlik darajasini va tashkillashtirilganlik darajasini ko'taradi. Natijada sotsial intellektning bir butunligi va tashkillanish darajasi oshishiga, komponentlar o'rtasida aloqadorlik uyg'unlashuviga olib keladi.

12. Ijtimoiy raqamli texnologiyalarga adekvat munosabatda bo'lish: Zamonaviy davrda yetuk ijtimoiy intellekt, shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalarni raqamli aloqa platformalariga va texnologiya vositachiligidagi ta'sirlarga moslashtirishni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy tarmoqlarning inson ijtimoiy intellektiga ta'siri murakkab bo'lib, ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ijobiy ta'sir. Ijtimoiy tarmoqlar odamlarga yozma muloqot qilish, o'z fikrlari va g'oyalarini almashish imkoniyatini beradi. Bu ijtimoiy intellektning tarkibiy qismi bo'lgan yozma muloqot qobiliyatlarini yaxshilashi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda turli millatga mansub odamlar bilan muloqot qilish *madaniy xabardorlik va sezgirlikni oshirishi*, turli ijtimoiy kontekstlarda harakat qilish qobiliyatini oshirishi mumkin. Shuningdek, ijtimoiy tendensiyalar, muammolar va muhokamalar haqida tushuncha beradi, jamiyat dinamikasidan xabardorlikni oshiradi. Keng doiradagi shaxslar bilan muloqot qilish tarmoq ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi, odamlarga boshqalar bilan mazmunli tarzda bog'lanishga yordam beradi.

Salbiy ta'sirlar: Onlayn o'zaro ta'sirlar ba'zida chuqur va haqiqiy hissiy aloqaga ega bo'lmasligi mumkin, bu kuchli shaxslararo ko'nikmalarning rivojlanishiga putur yetkazishi mumkin. Onlayn muloqotda og'zaki bo'lmagan belgilarning yo'qligi noto'g'ri tushunish va noto'g'ri talqinlarga olib kelishi mumkin, bu esa, aniq muloqotga to'sqinlik qiladi.

Onlayn aloqalar depersonalizatsiyaga olib kelishi mumkin, bunda odamlar yuzma-yuz muloqotda bo'lgani kabi, boshqalarning his-tuyg'ulari va tajribalarini to'liq tan olmasligi mumkin. Odamlar faqat o'zlarining mavjud e'tiqodlariga mos keladigan g'oyalar va istiqbollarga duch kelishi mumkin, bu esa, turli nuqtai nazarlarga ta'sir qilish imkoniyatini kamaytiradi. Onlayn muloqotlarning nisbiy anonimligi ba'zida empatiyaning pasayishiga olib kelishi mumkin, chunki odamlar o'z so'zlarining boshqalarga ta'sirini to'liq hisobga olmasligi mumkin.

Aslini olganda, ijtimoiy tarmoqlarning ijtimoiy intellektga ta'siri odamlarning ular bilan qanday munosabatda bo'lishiga bog'liq. O'ylangan, hurmatli va mazmunli o'zaro ta'sirlar ijtimoiy intellektning turli tomonlarini yaxshilashi mumkin, aqlsiz yoki salbiy o'zaro ta'sirlar esa, uning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Har tomonlama ijtimoiy intellektni rivojlantirish uchun shaxslarning ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanishi hamda onlayn aloqada real dunyodagi shaxslararo o'zaro ta'sirlarni muvozanatlash juda muhimdir.

Shuni ta'kidlash kerakki, ijtimoiy intellekt hayot davomida rivojlanadi va odamlar ijtimoiy o'zaro ta'sirning turli sohalarida turli mahorat darajalariga ega bo'lishi mumkin. Ma'lumki, ijtimoiy intellekt vaqt o'tishi bilan rivojlanishda davom etadigan murakkab va ko'p qirrali xususiyatdir. Turli odamlar ijtimoiy intellektning turli jihatlarida ustun bo'lishi mumkin va shaxsiy tajriba, tarbiya va madaniy ta'sirlar ham bu mezonlarning balog'at yoshida qanday namoyon bo'lishiga ta'sir qilishi mumkin.

Adabiyotlar

1. Avlaev O.U. Sotsial intellekt – shaxs kamolotini ta'minlashning psixologik determinanti. Monografiya. – T.: “Fan ziyosi” nashriyoti, 2022. – 159 b.
2. Aleksandrova G.G. Psixologicheskie kriterii sotsialnoy zrelosti lichnosti v usloviyax sovremennogo rossiyskogo obshchestva. //Uchenye zapiski kazanskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki. 2007. – T.149, №1. – S.34-45.
3. Anan'ev B.G. Izbrannye psixologicheskie trudy. V 2-x t. – T. 1. – M.: Pedagogika, 1980.
4. Anan'ev V.A. Osnovy psixologii zdorov'ya. Kniga 1. Konseptualnye osnovy psixologii zdorov'ya. – SPb., Rech, 384.
5. Butayeva U. A. TALABA PSIXOLOGIK KAMOLOTI MASALASI. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES. 2021. S-4-11
6. Vasileva O.S., Machuxa A.M. Problema izucheniya lichnostnoy zrelosti v psixologii // Severo-Kavkazskiy psixologicheskiy vestnik. 2019. № 17/2. S. 26-36.
7. Malyarchuk N.N., Semenova N.V. Ponyatiya sotsialno-lichnostnogo podxoda: «lichnostnaya zrelost» i «sotsialnaya zrelost» // Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. 2014. № 4-1. S. 129-132.
8. Skvorsova L.L. (2021) Neyavnye predstavleniya o lichnostnoy zrelosti kak faktore lichnogo samorazvitiya. Elektronnyy sbornik materialov XXVI Mejdunarodnogo simpoziuma "Psixologicheskie problemy smysla jizni i akme". 26-y mejdunar. Simp. «Psixologicheskie problemy smysla jizni i akme». Moskva, str. 64-67.
9. Umida Aliboyevna Butayeva [Mas'uliyat psixologik yetuklik mezoni sifatida.](#)

10. Chernyaev D.O., Kur'yo O.V. Lichnostnaya zrelost cheloveka kak psixologicheskaya problema // Materialy Mejdunarodnoy studencheskoy nauchnoy konferensii «Gorinskie chteniya. Innovatsionnye resheniya dlya APK». Mayskiy, 2020. S. 332.

10. Umida Aliboevna Butayeva Shaxsning noaniqlik sharoitlarida qaror qabul qilish xususiyatlari. Central asian research journal for interdisciplinary studies (carjis). Volume 2 | issue.

11. Eshmurodov, O., & Eshboyeva, B. (2023). O'SMIRLIK DAVRIDA JINSIY STERIOTIPLARNING YOSH XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(2). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8388>

12. Elamanovich, O. E. (2022, October). OILAVIY MUNOSABATLARDAGI NIZOLARNING KELIB CHIQISH SABABLARI. In Archive of Conferences (pp. 1-7).

3. Elomonovich, E. O. (2022). OILA PSIXOLOGIYASINING NAZARIY ASOSLARI, OILAVIY MUNOSABATLAR PSIXOLOGIYASI. Gospodarka i Innowacje., 20, 49-51.

13. Eshmuradov Olmosbek Elamanovich (2021). OILA BARQARORLIGINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1 (4), 1318-1323.

14. М. А. Тилакова, & О. Э. Эшмуратов (2021). КРЕАТИВ КОБИЛИЯТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ. Scientific progress, 1 (6), 143-149.

6. Eshmurodov, O. (2023). SOG'LOM PSIXOLOGIK MUHIT OILA BARQARORLIGINING OMILI SIFATIDA . Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (I). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9088>

15. Eshmurodov, O. (2023). ҚИЗЛАРНИ ОИЛАВИЙ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ЖИХАТЛАРИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (I). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9087>

16. Eshmurodov O. E. SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF MAINTAINING FAMILY-MARRIAGE RELATIONS //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 12. – С. 803-807.

17. Эшмуратов О. Э. ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРДА ШАХС МОСЛАШУВЧАНЛИГИ ХУСУСИЯТИНИНГ ОИЛА МУСТАҲКАМЛИГИГА ТАЪСИРИ: DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.21.57.012> Эшмуратов Олмосбек Эламонович, Термиз давлат университетининг Педагогика институти Психология кафедраси катта ўқитувчиси //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 1-Махсус сон. – С. 377-380.

18. Eshmurodov, Olmosbek. "OILA MUSTAҲKAMLIGINI TAЪMINLASHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK OMILLARI." *Scienceweb academic papers collection* (2022).

19. Эшмуратов О. Э. Оиланинг маънавий-ахлоқий хусусиятлари ва оила мустаҳкамлигини таъминлаш имкониятлари //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 1082-1085.

20. Эшмуратов, О. Э. "Оилавий муҳит ва оилавий муносабатлар психологиянинг ўрганиш предмети сифатида." *ЎЗМУ хабарлари* Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон миллий университети илмий журнали (2019): 162-164

21. Eshmurodov O. OILA MUSTAҲKAMLIGINI TAЪMINLASHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK OMILLARI //Scienceweb academic papers collection. – 2022.